

anderzijds wordt een interview uit 1984 geciteerd waarin wordt gezegd dat hij een eigen leven leidde en haar buiten veel zaken hield. Een ander biografisch aspect is de harteloze manier waarop Weinreb persoonlijke vriendschappen opofferde aan zijn schema's van misleiding.

Door vraagstelling en aanpak heeft Regina Griiter een origineel en veelzijdig boek geschreven, dat de toch niet malse oordelen zorgvuldig en uitputtend onderbouwt. Het boek bevat waardevolle resultaten van nieuw onderzoek en houdt tegelijkertijd het publiekelijk opmaken van een rekening in, op grond van gegevens die bekend en beschikbaar zijn, voor ieder die dat wil. Daarom is het nogal onthutsend haar bevinding te lezen dat de meeste verdedigers van Weinreb, die ze in het kader van dit onderzoek heeft gesproken, het rapport van Oorlogsdocumentatie niet hebben gelezen. Hier zal mede een verklaring liggen voor de bevinding van Schöffers dat het rapport geen einde aan de controverse heeft gemaakt. Toch zal het ook dieper zitten. Dat kan blijken uit de kritiek van Griiter op de reactie van Nuis, indertijd verschenen onder de titel *Het monster in de huiskamer*. Daarin kon de auteur kennelijk geen balans vinden tussen de feiten, die hij op zichzelf overtuigend vond, en zijn overtuiging, die hij niet kon loslaten en nog steeds wilde overbrengen op zijn lezers. Juist waar Griiter feiten en overtuigingen systematisch ter discussie stelt, kan worden gesproken van populariserende geschiedschrijving, niet in de zin van vereenvoudiging van de problemen, maar vooral als een *briefing* van het publieke geheugen aan de hand van de beschikbare gegevens.

Peter Romijn

I. I. Schöffers, 'Weinreb, een affaire van lange duur', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XCV (1982) 196-224. Het Weinreb-rapport heeft als volledige titel: D. Gilthay Veth, A. J. van der Leeuw, *Rapport door het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie uitgebracht aan de minister van justitie inzake de activiteiten van drs. F. Weinreb gedurende de jaren 1940-1945, in het licht van nadere gegevens bezien* (2 dln.; Den Haag, 1976). Zie ook: A. Nuis, *Hel monster in de huiskamer. Een analyse van het Weinreb-rapport door* — (Amsterdam, 1979).

J. W. L. Brouwer, *Divergences d'intérêts et mauvaises humeurs. La France et les pays du Benelux devant la construction européenne, 1942-1950* (Dissertatie Leiden 1997; [s. 1., s. n.], 1997, viii + 355 blz.).

De publicatie van een historisch proefschrift in het Frans is in Nederland tegenwoordig een zeldzaamheid. Gezien het onderwerp lag deze keuze voor de hand, maar daarmee was het nog geen eenvoudige opgave. Vermeende (ver)taalproblemen zorgden zelfs voor geruime vertraging bij de afronding van het onderzoeksproject. Maar nu ligt er dan toch een boek met een mooie, welluidende titel die de essentie van het betoog goed weergeeft. Het onderzoek van Jan Willem Brouwer richtte zich op het beleid van Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg op het vlak van de Europese samenwerking. De Franse pogingen om een samenwerkingsverband met de Benelux-landen te vormen nemen daarin een centrale plaats in. Nog voor het einde van de Tweede Wereldoorlog, in maart 1945, kwam een akkoord tot stand dat resulteerde in de oprichting van een overlegorgaan, de Conseil tripartite. Die snelle totstandkoming lijkt erop te wijzen dat de opvattingen van de Franse, Belgische, Nederlandse en Luxemburgse regeringen in ballingschap grotendeels overeenkwamen. Niets is minder waar. In het licht van de ervaringen uit het interbellum werd intensivering van de contacten in West-Europa door de betrokken regeringen weliswaar als onvermijdelijk beschouwd, maar over de aard van die samenwerking bestond verschil van mening.

De Fransen wensten de Europese binnenmarkten te beschermen en het kleine Europa af te

schermen van Angelsaksische invloeden. De Belgen en de Nederlanders wezen deze ideeën af; alleen van de Luxemburgse regering kregen de Fransen steun. De Belgen waren wel bereid om met de Fransen over hun voorstellen nader overleg te voeren. Uit angst dat België zou besluiten tot een bilateraal samenwerkingsverband met de Fransen besloot de Nederlandse regering daarop ook aan die gesprekken deel te nemen. Op overtuigende wijze toont Brouwer aan dat die angst ongegrond was. Het is slechts een van de voorbeelden van de wijze waarop de beeldvorming ten aanzien van de andere landen een rol speelt. Ook na de oorlog blijft Den Haag argwaan koesteren jegens Brussel en is men bevreesd dat de Belgen te veel het oor laten hangen naar de Franse verlangens. De beoordeling van het Belgisch beleid op het ministerie van buitenlandse zaken in Den Haag is tamelijk rechthoekig en getuigt niet van veel begrip voor de positie waarin Brussel verkeert. Dat de Belgen de Nederlandse uitgangspunten delen en slechts uit tactische overwegingen in het overleg met de Fransen anders opereren wordt nimmer als zodanig opgevat. Den Haag wantrouwt de bedoelingen van het buurland en hekelt de Belgische compromisbereidheid. De auteur laat zien dat de Belgen in feite de Nederlanders de kastanjes uit het vuur lieten halen waardoor zij zich konden aanbieden als bemiddelaars.

Een dergelijk misverstaan speelt een nog veel grotere rol in de Frans-Nederlandse betrekkingen. Opvallend is de grote desinteresse aan Franse kant voor de motieven van de andere landen. De Quai d'Orsay redeneerde heel sterk vanuit een machtspolitieke basis en achtte samenwerking tussen de vier landen ook in het belang van de Benelux. Die bood immers, naast de economische voordelen, eveneens bescherming tegen Duitsland. Voor de aan Nederlandse en Belgische zijde levende vrees voor hegemoniale aspiraties van Frankrijk hadden de Franse diplomaten geen oog. Zij zagen in de handelwijze van hun buurlanden slechts de invloed van het perfide Albion.

Het meest opvallende resultaat van deze studie is de hardnekkigheid van de wederzijdse beeldvorming. Brouwer heeft de presentatie van zijn onderzoeksresultaten ingedeeld in drie periodes: de Tweede Wereldoorlog, de eerste naoorlogse tijd tot 1947 en het tijdvak 1947-1950. Hoewel de internationale politieke situatie in die drie periodes fundamenteel verschilt, verandert dat nauwelijks iets aan de wijze waarop de vier landen eikaars motieven interpreteren. Over de scheidslijn tussen het tweede en derde tijdvak valt overigens te twisten. Met evenveel recht kan men die grens een jaar later leggen omdat de internationaal politieke situatie en niet de verhoudingen tussen Frankrijk en de Benelux daarvoor als criterium gelden. De communistische machtsovername in Praag, de blokkade van Berlijn en de oprichting van de West-Europese Unie zijn naar mijn mening betere markeringspunten voor de verslechterende internationale verhoudingen dan de lancering van het Marshallplan. Het boek eindigt met het mislukken van de onderhandelingen in maart 1950 over de Finebel, een nieuw Frans voorstel tot samenwerking. Het betekende het failliet van de Franse politiek om Duitsland buiten de Europese samenwerkingsverbanden te houden.

Het onderzoek van Brouwer levert, mede door de grote aandacht voor de rol die beeldvorming speelt in de betrekkingen, een belangrijke aanvulling op de bestaande literatuur. In dat opzicht is het echter jammer dat hij zo weinig aandacht schenkt aan de Frans-Amerikaanse betrekkingen. Die vormen immers de logische pendant van het Europese beleid van de Franse regering. De plaats die de voorstellen tot Europese samenwerking innamen in het geheel van de Franse buitenlandse politiek blijft daardoor onduidelijk.

Zonder een vergelijkende studie van het beleid van de vier landen was de onderzoeker die uiteenlopende percepties niet op het spoor gekomen. De belangrijkste verdienste van het onderzoek schuilt dan ook in de comparatieve aanpak van het onderzoeksthema. Het proefschrift is gebaseerd op gedegen bronnenonderzoek in de archieven van de ministeries van buitenlandse zaken in de verschillende hoofdsteden. De auteur merkt op dat daarbij sprake is van een grote

mate van onevenwichtigheid. Terwijl de dossiers in Den Haag goed geordend zijn en er materiaal in overvloed lijkt te zijn, is de situatie in Brussel en Parijs minder rooskleurig. Brouwer wijt dat, behalve aan de situatie in de archieven, ook aan een andere ambtelijke stijl en traditie. In tegenstelling tot zijn Franse en Belgische collegae ontving de Nederlandse diplomaat gedetailleerde instructies en legde hij regelmatig verantwoording af van zijn handelwijze. Echt problematisch is de situatie in Luxemburg waar archieven over de naoorlogse periode niet of nauwelijks bestaan. Dat verklaart mede de geringe aandacht die de Luxemburgse vertegenwoordigers ten deel valt. Voor het overige wordt soms tot in detail geanalyseerd hoe de beraadslagingen verliepen en hoe de individuele diplomaten opereerden. Het enige wat daartegen ingebracht kan worden is dat dit nogal wat doorzettingsvermogen van de lezer vergt. Zonder af te doen aan de waarde van de analyse hadden sommige episodes mijns inziens beknopter kunnen worden beschreven.

C. M. Megens

I. de Haan, *Na de ondergang. De herinnering aan de jodenvervolging in Nederland 1945-1995* (Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies VII. IJkpunt 1950-2; Den Haag: Sdu uitgevers, 1997, xv + 292 blz., f39,90, ISBN 90 12 08379 6).

Dit boek valt onder 'IJkpunt 1950', maar het bestrijkt een veel ruimere periode dan alleen het midden van de twintigste eeuw. Het zwaartepunt lijkt bovendien eerder in de jaren zeventig dan rond 1950 te liggen. De Haan heeft gekozen voor een diachronische opzet. Dit stelde hem in staat ons haarscherp te laten zien hoe problematisch modieuze termen als 'collectieve herinnering' en 'nationale identiteit' kunnen zijn wanneer we die in relatie willen brengen met een onderzoeksthema als de herinnering aan de jodenvervolging. De Nederlandse samenleving na de oorlog blijkt namelijk decennialang te zeer verdeeld te zijn geweest om van consensus te mogen spreken. Joden en niet-joden hebben de herinnering aan de vervolging verschillend beleefd. Dit heeft een scheiding getrokken dwars door de natie. Van een 'collectieve herinnering' was dus zeker geen sprake. Volgens De Haan is het daarom ook niet zo vreemd dat de jodenvervolging nauwelijks ooit betrokken wordt in discussies hier te lande over onze nationale identiteit. Immers, wie vindt dat harmonie daarbij het sleutelwoord is, zal die vervolging slechts kunnen beschouwen als inbreuk op de Nederlandse identiteit, als smet op het nationale blazoen waarin tolerantie en respect voor minderheden altijd voorop stonden. Vatten we nationale identiteit echter op als 'karakter', als wijze van omgaan met verdeeldheid, dan valt de herinnering aan de jodenvervolging er wel in te passen, zo meent de auteur.

De Haan heeft voor zijn onderzoek gebruik gemaakt van een breed scala aan bronnen. Om in kaart te kunnen brengen hoe er in de Nederlandse samenleving sinds 1945 over de jodenvervolging is gedacht en gesproken en welke invloed dit heeft gehad op de nationale cultuur, analyseerde hij niet alleen de geschiedschrijving maar ging hij ook na in hoeverre herdenkingen, het uitkeringsstelsel, politieke verhoudingen en het geschiedenisonderwijs factoren zijn geweest in die herinnering. Naar mijn mening had hij de schoolboeken een evenwichtiger behandeling kunnen geven dan nu helaas het geval is.

In het eerste hoofdstuk wordt afgerekend met de veronderstelling dat Nederland pas door de geschiedschrijving van de 'grote drie' (Herzberg, Presser en De Jong) met de jodenvervolging werd geconfronteerd. Toen die boeken verschenen, was onder meer het dagboek van Anne Frank allang een bestseller. Aanvankelijk domineerde het beeld van het 'kat-en-muisspel': de vervolging was een zaak tussen joden en Duitsers en het leek daarom ook vanzelfsprekend dat